

МЕДИАЦИЯТА В СОЦИАЛНАТА СФЕРА – ПЕРСПЕКТИВИ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СОЦИАЛНО ВКЛЮЧВАНЕ

*Гл. ас. д-р Даниела Петрова
Технически университет – гр. Варна,
катедра „Социални и правни науки“*

MEDIATION IN THE SOCIAL SPHERE – PERSPECTIVES AND OPPORTUNITIES FOR SOCIAL INCLUSION

*Chief Assist. Prof. Daniela Petrova, PhD
Technical University – Varna,
Department of Social and Legal Sciences*

Резюме: В настоящото изследване авторът прави обзор на възможностите за прилагане на медиацията като извънсъдебен способ за преодоляване и решаване на конфликти и спорове, възникващи в социалната сфера. След проучване на приложимата правна уредба и възможностите медиацията да бъде използвана в сферата на социалните услуги и дейности се извежда, че тя успешно води до социално включване на потребителите в активния живот. Авторът отчита, че темата е много обширна и не достатъчно проучена и същата е дисертационна тема, за което ще се ограничи само да маркира възможностите и перспективите за успешното използване на медиацията в социалната сфера. На тази база представя предложения за подобряване популяризирането на института на медиацията, като формулира предложения за включване в образователните курсове във ВУЗ, подготвящи специалисти в социалната сфера, да се въведе учебна дисциплина в курс за ОКС „Бакалавър“, и разработи магистратура „Социална медиация“.

Ключови думи: *правна уредба, медиация, социална сфера, социално включване*

Abstract: In the present study, the author reviews the possibilities of applying mediation as an extrajudicial way to overcome and solve conflicts and disputes arising in the social sphere. After researching the applicable legal regulations and the possibilities for mediation to be used in the field of social services and activities, it is concluded that it successfully leads to the social inclusion of users in active life. The author considers that the topic is very extensive and not sufficiently

studied, and the same is a dissertable topic, for which he will limit himself only to highlighting the possibilities and prospects for the successful use of mediation in the social sphere. On this basis, he presents proposals for improving the promotion of the Institute of Mediation, as well as formulates proposals for inclusion in the educational courses at universities preparing specialists in the social sphere to introduce a study discipline in the course for the Bachelor of Social Sciences and Humanities, and developed the master's degree „Social Mediation“.

Key words: *legal framework, mediation, social sphere, social inclusion*

Въведение

Медиацията е правно регламентирана в националното ни законодателство в Закона за медиацията. Тя е един модерен правен инструмент за решаване на спорове, който намира приложение в различни сфери на живота. Отличава се с неформалност и равнопоставеност на страните при решаване на спорове. Основни принципи при медиацията са доброволност и поверителност, при която трето лице – медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение (чл. 2 ЗМ).¹ Многообразието на спорните ситуации в областта на социалната сфера изискват бърза, адекватна и щадяща страните процедура при разрешаването им. Тезата на автора е, че е необходимо специализирано обучение на специалистите, подготвяни за работа в областта на социалните дейности. Медиацията представлява помирителна процедура, която при успешно провеждане завършва със споразумение. Незавършилата със споразумение, а прекратена медиационна процедура също се счита за успешен опит за решаване на спора извънсъдебно. За разлика от съдебната процедура, която е строго формализирана, при медиацията е налице свобода на диалога и на броя на срещите между спорещите страни и медиатора. Хората създават общества, а обществата търсят постигане на благосъстояние. Медиацията може да се разглежда като технология за алтернативно разрешаване на спорове, при която страните участници контролират процеса по вземането на решение. Корените на медиацията се търсят в конфуцианството, в идеите на това учение за прилагане на съгласие и убеждение при решаването на конфликти. В Древен Китай това е било основното средство за

¹ Закон за медиацията. // ДВ, №110 от 17.12.2004 г.

разрешаване на възникнал спор. Но и в съвременен Китай медиацията широко се практикува – чрез институцията на Народните комитети за помирение. Богата е историята на медиацията и в японското право и обичаи. В страната съществуват значителни традиции в областта на мирното уреждане на конфликти, които се предпочитат пред съдебната процедура.² Днес медиацията отново е „добрият стар“ работещ инструмент в полза на нас хората. **Целта на настоящата разработка** е да се изследва и представи взаимовръзката на медиацията при спорове в социалната сфера и как при успешното им разрешаване тя допринася за съхраняване на човешкото достойнство, за бързина и гъвкавост, за възможност за социално включване в активен живот на лицата, търсеци социална закрила и подкрепа. За постигането на посочената цел **следва да се решат следните изследователски задачи** от автора: 1) да се изготви подробен анализ на нормативната уредба в сферата на медиацията и социалната сфера, на съдебната практика и на съществуващите добри практики при извънсъдебно решаване на спорове; 2) да се изучат възможностите за въвеждане на образователна компетентност в областта на медиацията при обучението на специалисти в областта на социалната работа и социалните дейности, която да доведе до по-добри и бързи удовлетворяващи страните резултати при спорове и конфликти; 3) да се представят възможностите и перспективите чрез медиация при решаване на спорове към социално включване. Медиацията е all inclusive (цялостна) процедура. И когато страните усетят и решат, че имат нужда от специфично внимание, изследване и информация, е по-добре такъв експерт да се привлече, отколкото да се сключва повърхностно, привидно съгласие и споразумение на всяка цена. В това отношение – като събираща на една кръгла маса всякакви гледни точки, за да има холистично и трайно решение – медиацията е една от най-сътрудническите практики, които съм срещала³ (споделя Катина Клявкова – медиатор)

² Неделева П. Медиацията – още една възможност за разрешаване на спорове, с. 9 (МЕДИАЦИЯ%202023%20-ИУ – Варна/law-journal-3-2005-5.pdf).

³ Медиацията – ценен помощник за нерешими спорове (<https://defakto.bg/2016/08/03/%d0%bc%d0%b5%d0%b4%d0%b8%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%82%d0%b0-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d0%bd-%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%89%20%bd%d0%b8%d0%ba-%d0%b7%d0%b0-%d0%bd%d0%b5%d1%80%d0%b5%d1%88%d0%b8%d0%bc/>).

Изложение

I. Приложимата правна уредба, регламентираща института на медиацията в България. Понятиен апарат

1. Национална правна рамка

Националната нормативна уредба в сферата на медиацията се развива динамично и в унисон с Европейските правни актове – Директива 2008/52/ЕО,⁴ както и в съответствие с динамиката на развитие на обществените отношения. В отговор на това развитие са и последните промени в **Закона за медиацията (ЗМ)**⁵. **Във връзка с въведените актуални промени, включващи задължителна медиация при определена категория правни спорове, то тук следва да отбележим, че сред тях са и тези попадащи в обхвата на социалната сфера, свързани с небрачните съдебни искив досежно взаимоотношения на детето с родителите (режим на лични контакти и отношения, издръжка на дете, определяне на местоживеенето на детето и др.).**

Съдът, съгласно последните изменения в ЗМ, може да задължи страните да вземат участие в процедура по медиация и по всякакви съдебни дела:

- развод по чл. 49 от Семейния кодекс;
- разрешаване на спорове относно упражняването на родителските права, местоживеенето на детето, личните отношения с детето и издръжката му по чл. 127, ал. 2 от Семейния кодекс;
 - изменение на мерките, свързани с упражняването на родителските права, местоживеенето на детето, личните отношения с детето и издръжката му по чл. 51, ал. 4 и чл. 59, ал. 9 от Семейния кодекс;
 - издръжка;
 - разрешаване на разногласия по повод упражняване на родителските права и задължения по чл. 123, ал. 2 от Семейния кодекс;

⁴ Андреева, А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети, с. 8. // Медиацията в различните обществени сфери. // Сборник с доклади от национална кръгла маса 4 ноември 2020 г.

⁵ Закона за медиацията. // Обн. ДВ, бр. 110 от 17 декември 2004 г., изм. ДВ, бр. 86 от 24 октомври 2006 г., изм. ДВ, бр. 9 от 28 януари 2011 г., изм. ДВ, бр. 27 от 1 април 2011 г., изм. и доп. ДВ, бр. 77 от 18 септември 2018 г., изм. ДВ, бр. 17 от 26 февруари 2019 г., изм. и доп. ДВ, бр. 11 от 2 февруари 2023 г.

- определяне на мерки за лични отношения с бабата и дядото по чл. 128 от Семейния кодекс.

Медиацията е един от социалните инструменти за извънсъдебно разрешаване на спорове, включително и интегриране на ролята и значимостта на медиацията чрез дейността на медиатора и в други области, като образователна медиация, здравна медиация, културна медиация, гражданска медиация и т.н.⁶

Позитивните аспекти в областта на семейната медиация са:

- **процедурата овластява членовете на семействата** – позволявайки и давайки глас нас всеки един от тях и възможност за себеопределяне;

- **подобрява се комуникацията в семействата** – на база на проведените процедури подобряване на комуникацията и постигане на работещи решения;

- **адресира се първопричината на конфликта** – достигане до основата на конфликта и неговото адресиране.

Тук очакванията на специалистите са надценени, тъй като следва да се отчете, че:

- Не всички семейни конфликти могат да се решат с помощта на медиация. Констатира се необходимост от единна методология за скрининг на случаите, които са особено подходящи за провеждане на процедура по медиация и допълнителната психологична подкрепа на участниците в нея;

- Мястото на децата в процеса на медиацията. Авторът счита, че приемането на единен стандарт за участието на децата в процеса по медиация, като се изслушват конфиденциално от експерт медиатор, обучен за този вид изслушвания, би довело до по-добри резултати.

- Процедурата по медиация е натоварена с нереалистично високи очаквания за справяне с хронични проблеми на съдебната и социалната ни система.

2. Понятие за социална сфера

Социалната сфера е съвкупност от отрасли, предприятия, организации, които са пряко свързани и определят начина и стандарта

⁶ Людмилов, М. Образователната медиация в България – същност и значение в социокултурен и образователен аспект (<https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelnata-mediacya-v-blgariya-sschnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovaten>).

на живот на хората, тяхното благосъстояние и потребление. Социалната сфера обхваща областта на отношенията между групи, заемащи различни социално-икономически позиции в обществото, които се различават предимно по своята роля в социалната организация на труда, отношението им към средствата за производство и източниците и размера на дела на общественото богатство. Социалната сфера включва клонове на националната икономика, които не участват в материалното производство, но осигуряват организацията на обслужването, обмена, разпределението и потреблението на стоки, както и формирането на жизнения стандарт на населението, неговото благосъстояние. Социалната сфера включва: търговия, образование, култура, социално осигуряване и др. Социалната сфера е съвкупност от отрасли, предприятия, организации, които са пряко свързани и определят начина и стандарта на живот на хората, тяхното благосъстояние, потребление. Социалната сфера включва предимно сектора на услугите (образование, култура, здравеопазване, социално осигуряване, физическа култура, обществено хранене, обществено обслужване, пътнически транспорт, съобщения). Социалната сфера включва редица сектори на икономиката и дейности на държавата, които имат пряко въздействие върху индивида и семейството. **На първо място** тя включва отрасли на социално-културния комплекс: образование, култура, здравеопазване и наука. Важна роля в тази област играят жилищно-комуналните услуги, пътническият транспорт, комуникациите, обслужващи населението, търговията и потребителският пазар. Важно място заемат такива дейности, като решаване на проблемите на трудовите отношения, заетостта и миграцията на населението, осъществяването на социална защита и социална сигурност на населението. Социална сфера са: 1) социалната (непроизводствена) сфера на общественото производство е сферата, в която материалните блага не се създават пряко. Социалната сфера включва: изкуство, култура, спорт, наука, образование, здравеопазване. 2) Социалните, материалните и духовните условия, заобикалящи човека за неговото съществуване и дейност. Тя в **широк смисъл** (макросреда) обхваща социално-икономическата система като цяло – производителните сили, съвкупността от социални отношения и институции, общественото съзнание, културата на дадено общество. В **тесен смисъл** (микросреда), като елемент от социалната сфера, като цяло включва непосредствената социална среда на човек – семейството, екип (тру-

дов, образователен и др.) и групи от хора. Оказва решаващо влияние върху формирането и развитието на личността, като същевременно под влияние творческа дейност, промените в човешката дейност се трансформират най-много.⁷ Тук можем да посочим, че инструмента на медиацията може да бъде приложен както в сферата на образованието, на работното място, в администрацията и т.н. Освен в училищата, медиацията намира приложение и в социалните услуги за деца и младежи, навършили пълнолетие. За разлика от училищната медиация, тази в социалните услуги е по-слабо проучвана, като се разглежда в контекста на межкултурната медиация, медиацията между жертва и насилник, семейната медиация, вида посредничество, изграждането на мост между индивида и средата, като **авторите определят медиацията като функция на социалната работа** (Budeva 2019; Howard 1987; Kelly 2014; Ranev,2020).⁸

Нека се спрем на определена категория лица от обществото: тази в неравностойно положение – лица, които при неблагоприятни обстоятелства, особено по отношение на финансовите или социалните възможности, са с ограничавани възможности. Към тази категория се причисляват социални мигранти, лица с увреждания (физически, умствени и/или ментални увреждания), самотни родители, възрастни хора, роми, бедни, лица с намалена работоспособност (инвалидизирани). Лицата в неравностойно положение са изправени пред много и разнообразни предизвикателства при защита на своите права, достъп до закрила и социални услуги. Много често тази категория лица са обект на дискриминация. Администрацията при възникване на спор или конфликт с гражданите трябва да търси как извънсъдебно да реши възникналия спор. Тук на помощ идва медиацията. Друг такъв инструмент може да се окаже: специализиран омбудсман в сферата на социалните услуги. Лицата в неравностойно положение са с ниски доходи, понякога трудно подвижни или с ментални увреди. Именно в тези случаи лицата, които са назначени за лични асистенти, законни представители и/или придружаващи лица са тези, които следва да подпомагат лицата при отстояване на правата им. Джон Кенеди е казал, че не бива никога да преговаряме поради страх, но и никога да

⁷ <https://eurodomik.ru/bg/foam-block/chto-takoe-socialnaya-sfera-obshchestva-socialnaya-sfera.html>.

⁸ Ранев, Ал. Приложението на медиацията при работа с деца и младежи. // Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, книга „ Педагогически науки, том 114, с. 211.

не се страхуваме да преговаряме. Тези думи можем да отнесем към всички способи за извънсъдебно разрешаване на спорове и конфликти, в това число и медиацията.⁹

3. Възможности за приложение на медиацията в социалната сфера (с предмет на дейност и приложимост) без претенция за изчерпателност:

1) семейна медиация; 2) работа с уязвими групи лица, в т.ч. социални мигранти; 3) работа с приемни семейства; 4) осиновяване – национално и международно; 5) трафик и донорство; 6) домашно насилие; 7) здравна медиация; 8) образователна медиация; 9) трудови конфликти; 10) спорове в културната сфера; 11) социално осигуряване; 12) жилищна медиация; 13) отвлечането на деца в международен план.

4. Перспективи за прилагане на медиацията в социалната сфера

За да бъдат реализирани по-горе изброените възможности, е необходимо да има подготвени кадри с отлични познания в областта на медиацията. Днес този въпрос е на дневен ред и той вече е започнал да получава своите отговори. Общинските администрации предлагат постоянен щат на работни места за здравни медиатори. В сферата на социалните дейности са налице положителни модели, където са обучени чрез курс за медиатори дипломирани социални работници. Все по-голям интерес се отчита и сред обучаемите студенти в специалност „Социален мениджмънт“ в Технически университет по въпросите, свързани с медиацията. Социалната дейност се докосва до доста деликатни въпроси, чието бързо и извънсъдебно решаване щади човешкото достойнство, не допуска дискриминация при разрешаване на конфликтите и по този начин води до по-добра социална закрила и по-бързо включване на търсещите закрила и социална подкрепа към активен социален и трудов живот. Поне 900 образователни медиатори и/или социални работници ще бъдат назначени по новата Национална програма „Подкрепа на образователните медиатори и социалните работници“. Тя ще продължи проект „Подкрепа за успех“, като по

⁹ Неделева П. Медиацията – още една възможност за разрешаване на спорове, с. 9 (МЕДИАЦИЯ%202023%20ИУ – Варна/law-journal-3-2005-5.pdf).

нея ще могат да бъдат назначени и нови образователни медиатори¹⁰. Възможностите са много, като перспективите са насочени към повече медиация винаги и там, където тя е възможна и допустима.

Заклучение

Авторът предлага следните свои виждания относно приложението на медиацията в социалната сфера чрез разширяване на образователното съдържание в областта на медиацията (Delege ferenda), отчетени като приноси моменти в настоящото изследване:

1. Повишаване на информираността от медиация във всички сфери на обществения живот. Това е задължение на Държавата.

2. За издигане авторитета на професията „социален работник“ чрез повишаване на компетентностите му знания и умения в областта на медиацията.

3. Да се въведе задължително обучение по медиация във ВУЗ, подготвящи специалисти в сферата на социалните дейности както в ОКС „Бакалавър“, така и да се подготвят и популяризират специализирани магистърски програми в областта на „Социалната медиация“, „Здравната медиация“, „Образователна медиация“, „Жилищна медиация“ и др.;

4. Професионалните задължения на адвокатите са свързани с това да познават и извънсъдебните способности за разрешаване на спорове и да ориентират своите клиенти за възможностите, които те им дават.

5. Не следва да се възприема като заплаха от практикуващите медиатори и сертифициращите органи, че с придобиването на знания в ОКС „Магистър“, свързани с медиация, ще се „заобиколи“ определеният законов ред и процедура за вписване в Регистъра на медиаторите. Придобитите знания в областта на медиацията ще мотивират обучаемите магистри, спазвайки определен ред и процедура за вписване от сертифициращия орган в Единния регистър на медиаторите или както е при обучаемите магистри в специалност „Право“, без придобиване на юридическа правоспособност те не могат да упражняват дейност в областта на правото.

¹⁰ 900 медиатори и социални работници ще влязат в системата по нова програма на МОН (<https://teacher.bg/900-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D1%89%D0%B5-%D0%B2%D0%BB/>).

Използвана литература:

1. Андреева А. (2020). Медиацията в сферата на висшето образование – иновативен модел за комуникация в българските университети, с. 8. // Медиацията в различните обществени сфери. Сборник с доклади от национална кръгла маса 4 ноември 2020 г., Варна: Наука и икономика.
(Andreeva A. (2020). Mediacijta v sferata na visheto obrazovanie-inovativen model za komunikacij v bylgarskite universiteti, s. 8. // Mediaciata v razlichnite obstestveni sferi, sbornik s dokladi ot nacionalna kragla masa 4noemvri 2020, Varna: Nauka I ikonomika)
2. Закон за медиацията. // ДВ, №110 от 17.12.2004 г.
(Zakon za mediaciata. // DV, №110 ot 17.12.2004 g.)
3. Каква е социалната сфера на обществото? Социална сфера (<https://eurodomik.ru/bg/foam-block/chto-takoe-socialnaya-sfera-obshchestva-socialnaya-sfera.html>).
(Kakva e socialnata sfera na obstestvoto? Socialna sfera (<https://eurodomik.ru/bg/foam-block/chto-takoe-socialnaya-sfera-obshchestva-socialnaya-sfera.html>))
4. Людмилов, М. Образователната медиация в България – същност и значение в социокултурен и образователен аспект (<https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelna-mediaciya-v-blgariya-sschnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovaten>).
(Ludmilov, M. Obrazovatelna mediacia v Balgaria – sashnost I znatshenie v sociokulturen I obrazovaten aspect (<https://epale.ec.europa.eu/bg/blog/obrazovatelna-mediaciya-v-blgariya-sschnost-i-znachenie-v-socio-kulturen-i-obrazovaten>))
5. Медиацията – ценен помощник за нерешими спорове (<https://defakto.bg/2016/08/03/%d0%bc%d0%b5%d0%b4%d0%b8%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%8f%d1%82%d0%b0-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d0%bd-%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%89%d0%bd%d0%b8%d0%ba-%d0%b7%d0%b0-%d0%bd%d0%b5%d1%80%d0%b5%d1%88%d0%b8%d0%bc/>)
(Mediaciata – cenen pomoshtnik za nereshimi sporove (<https://defakto.bg/2016/08/03/%d0%bc%d0%b5%d0%b4%d0%b8%d0%b0%d1%86%d0%b8%d1%8f%d1%82%d0%b0-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d0%bd-%d0%bf%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%89%d0%bd%d0%b8%d0%ba-%d0%b7%d0%b0-%d0%bd%d0%b5%d1%80%d0%b5%d1%88%d0%b8%d0%bc/>))

d% d0% b5% d0% bd-% d0% bf% d0% be% d0% bc% d0% be% d1% 89 %
d0% bd% d0% b8% d0% ba-% d0% b7% d0% b0-% d0% bd% d0% b5% d1%
80% d0% b5% d1% 88% d0% b8% d0% bc/)

6. Неделева, П. Медиацията – още една възможност за разрешаване на спорове, с. 9 (МЕДИАЦИЯ%202023%20-ИУ – Варна/law-journal-3-2005-5.pdf).

(Nedeleva, P. Mediaciata – oshte edna vazmojnost za reshavane na sporove, p. 9 (МЕДИАЦИЯ%202023%20-ИУ – Варна/law-journal-3-2005-5.pdf)

7. Ранев, Ал. Приложението на медиацията при работа с деца и младежи. // Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, книга „Педагогически науки, том 114, п. 211.

(Ranev, Al. Prilojenieto na mediaciata pri rabota s deca i mladeji. // Godishnik na SU Sv. Kliment Ohridski, kniga „Pedagogisheski nauki“, tom 114, p. 211)

8. 900 медиатори и социални работници ще влязат в системата по нова програма на МОН (<https://teacher.bg/900-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D1%89%D0%B5-%D0%B2%D0%BB/>).

(900 mediatori i socialni rabotnici shte vlijzat v sistemata po nova programa na MON (<https://teacher.bg/900-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8-%D0%B8-%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8-%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8-%D1%89%D0%B5-%D0%B2%D0%BB/>).

За контакти:

Гл. ас. д-р Даниела Петрова

Технически университет – Варна, кат. СПН
daniela088@abv.bg